

ELS PRIMERS POBLADORS DE LES VALLS D'ANDORRA

Xavier Llovera Massana

Les primeres investigacions arqueològiques a Andorra van lligades a un moment d'obertura cultural que s'inicià l'any 1958. A partir d'aquesta data s'han realitzat diverses excavacions, el resultat de les quals intentarem sintetitzar en aquest article.

De l'Epipaleolític a l'Edat del Bronze

Les restes arqueològiques més antigues localitzades en territori andorrà són les de la Balma de la Margineda, vora el poble d'Aixovall, a la parròquia de Sant Julià de Lòria. El jaciment fou excavat l'any 1960 per Pere Canturri i Joan Maluquer, i l'any 1979 es reiniciaren les excavacions amb l'equip de J. Guilaine. Un primer balanç dels estudis pluridisciplinaris que s'hi realitzen permet reconstruir una part de les relacions que tingueren els seus habitants al llarg dels 7.000 anys en què freqüentaren l'emplaçament.

L'estudi estratigràfic ha permès a l'equip de Jean Guilaine localitzar 12 capes, amb una potència de més de tres metres. Ara per ara, s'han obtingut 17 datacions radiocarbòniques, que van des de l'11000 aC (seqüència epipaleolítica del Tardiglacial) fins al 6640 aC (Neolític antic).

Les anàlisis fetes sobre el medi ens fan arribar a la conclusió que hi hagué una evolució gradual del clima, des del tipus alpí, que podem trobar a les capes més profundes, passant per un medi típic de muntanya, fins a arribar a l'actual vegetació oromediterrània, en què s'abandona l'abric. Els resultats de les anàlisis palinològiques, antracològiques, malacològiques, ictiològiques, carpològiques i paleontològiques han ajudat a definir el clima, la fauna i la vegetació de cada moment.

Pel que fa a les dades econòmiques aconseguïdes en aquesta excavació, podem dir que la caça constituí, per als habitants de la Margineda, una aportació essencial de proteïnes com

a mínim durant tot l'Epipaleolític i el Mesolític. L'animal més caçat era la *Capra ibex*, encara que en les fases més avançades també hi trobem l'isard i, en menor proporció, l'esquirol, l'ós, el linx i el llop. A partir del Mesolític final hi ha una diversificació de la caça: la *Capra ibex* continua dominant, però es barreja amb el cérvol i el porc senglar, típics d'un clima més benigne. A partir del Neolític antic, aquesta fauna es barreja amb la d'animals domèstics, com ara la cabra, l'ovella i el bou. La dieta de proteïnes animals es completava amb la pesca de truites i d'anguiles (de les quals s'han trobat algunes vèrtebres), a més de la recollida de cargols.

Sobre l'alimentació vegetal tenim menys dades. S'ha pogut localitzar restes vegetals carbonitzades. S'aprofitaven els recursos naturals salvatges tant de la prada com del bosc. Així, s'han trobat restes de dolçeta, fruits del pruner, del cirerer, de la gavarra i de l'avellaner. Els investigadors d'aquest jaciment pensen fins i tot en l'emmagatzematge d'avellanes. En els nivells neolítics, s'hi han localitzat espècies cultivades, tot i que encara no es té una idea clara sobre els inicis de l'agricultura.

Sobre l'hàbitat sabem que no es tractava d'una població estable i que la balma era ocupada en alguns períodes per l'home i en d'altres per la *Capra ibex*. Segons J. Guilaine i M. Martzluff, la periodicitat i la intensitat de les diferents fases d'hàbitat s'associen a les variacions de la duresa del clima. L'organització de l'espai d'hàbitat és difícil d'esbrinar, però s'han trobat vestigis de l'activitat humana, com ara restes de la talla de la pedra per a la fabricació, en la mateixa balma, d'eines de treball, de focs, de forats de pal i d'estructures per a l'emmagatzematge d'aliments.

Per a la fabricació dels estris utilitzaven el sílex i, sobretot, les pedres locals dures, com ara la quarzita. És a partir del Neolític que hi ha un augment progressiu dels estris de sílex. Aquestes peces són bàsicament armadures de fletxes o eines heterogènies (serres, ganivets, falçs, etc). A més del material lític, trobem l'os,

material amb què es feien les atzaigues i els arpons.

A partir del Neolític antic trobem la ceràmica. Les peces tenen formes arrodonides simples, molt típiques del Neolític antic mediterrani, algunes de les quals amb decoració cardial.

Les primeres manifestacions d'art parietal i mobiliari que trobem a Andorra són un traç en forma de semi-circumferència, pintat sobre la paret de la Balma de la Margineda, algunes pedres de riu pintades i una de gravada. Encara que molt simples, són interessants perquè s'han trobat en un context arqueològic ben datat (7300 i 8700 aC).

La fase següent, la trobem representada en el jaciment de la Feixa del Moro, a Juberrí, i també a la parròquia de Sant Julià de Lòria. Es tracta d'un jaciment que pertany a la cultura dels Sepulcres de Fossa, que es desenvolupà durant el Neolític mitjà-recent, és a dir, entre el 3300 i el 2800 aC. És una cultura típicament catalana que es concentra bàsicament a la zona del Vallès i a les conques de l'Alt Llobregat, el Cardener i el Segre. El límit inferior on podem trobar jaciments d'aquest tipus és l'Ebre, i el límit superior, el Pirineu.

L'estudi del medi només s'ha pogut fer en aquest jaciment a partir de les restes vegetals (anàlisi de M. Ros) i de la poca fauna localitzada (anàlisi d'A. Colomer). Podem dir que ens trobem amb una vegetació típica d'una zona de transició entre un estadi subalpí, amb pi negre, i un estadi de muntanya, amb pi roig, amb alguns elements com el boix, l'alzina i l'avellaner. Quant a la fauna, ara per ara, tenim poques dades. Als focs no hi ha ossos d'animals; els únics que coneixem són els que s'han fet servir per fer estris. S'ha pogut determinar la presència del senglar i el cabirol. L'estudi de sediments (R. Bertrán i J. Fernández) no es contradia amb els estudis antracològics.

L'economia d'aquest grup era, fonamentalment, agrícola i ramadera, encara que a Andorra no hem pogut demostrar de forma clara aquest règim ramader. També sabem que la mineria era una activitat important al Baix

Llobregat, a les mines de Can Tintorer (Gavà). Aquest grup explotava minerals que es transformaven en braçquets, collarets i eines de tall que comerciaven amb altres grups, com el de Juberrí, on trobem nombrosos mate-

rials procedents d'aquelles mines. Probablement, els grups com els de Juberrí o els del Solsonès comerciaven amb la seva ramaderia (encara que no ho podem demostrar, ara com ara) amb el grup del Baix Llobregat.

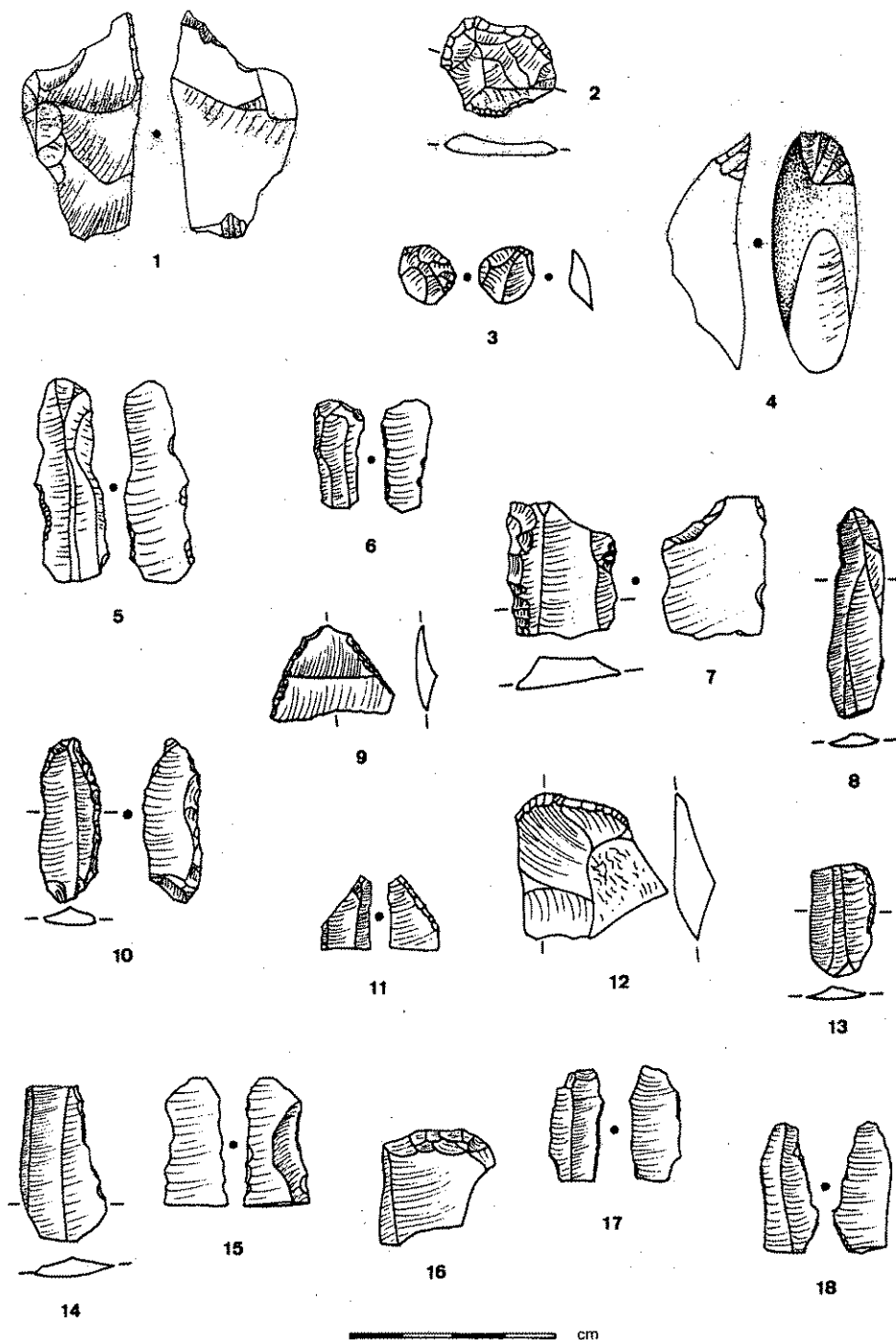

Figura 1. - Indústria lítica dels nivells 3 i 4 de la Balma de la Margineda.

Del que s'anomena cultura dels Sepulcres de Fossa, en general només coneixem el seu sistema d'enterrament; precisament d'aquí els ve el nom. Els hàbitats, en canvi, són mal coneguts. A Juberrí, el grup que visqué temporalment a la Feixa del Moro, vivia al mateix lloc on enterraven els morts. És per això que el conjunt ha adquirit una certa importància. Entre les estructures d'hàbitat, s'han localitzat cinc cubetes de combustió, alguns forats de pal de sosteniment d'alguna mena d'estructura, probablement una cabana. En un dels forats, es conservaren fragments d'argila cremada, amb empremtes de branques, que segurament corresponen al tipus de parament que s'utilitzà per a la construcció de la cabana. També hi ha alguns focs simples i part d'un mur que s'utilitzà per aplanar el terreny.

Els materials propis d'aquestes estructures d'hàbitat formen un conjunt molt homogeni. Hi ha set grans recipients d'emmagatzematge, la majoria força ben conservats, fragments de recipients petits, nombrosos estris de pedra polida (destrals, destralletes, cisells, polidors...), algun ganivet de sílex i més de 20 pedres de molí.

Les sepultures són molt típiques d'aquest moment. Són tres cistes fetes amb pedres locals, amb l'enterrament a l'interior, i al costat del difunt, un aixovar variat i sovint quantios. D'aquestes tombes, s'han conservat els esquelets d'un individu de sexe masculí, un de sexe femení i un infant que acompanyava aquest darrer (estudi d'E. Vives). L'aixovar constava de destrals votives fetes de pedra polida, braçalets i collarets de denes de variscita, ganivets de sílex, penjolls fets d'ullals de senglar i punxons d'os de cabirol.

El Neolític final és mal conegut a Andorra, ja que de moment no ha estat trobat cap jaciment típic d'aquest període.

Els inicis de la metal·lúrgia

El concepte d'Edat del Bronze assenyalava el període històric en què l'home s'inicia a la metal·lúrgia del bron-

ze. Això no vol dir, però, que tots els grups humans que l'arqueologia classifica en aquest període coneguessin aquest aliatge. En tot cas, sí que coneixien alguns productes manufacturats amb aquest aliatge.

L'Edat del Bronze inclou un període de temps comprès entre el 1800 i el 650 aC, aproximadament. Aquestes datacions són molt relatives, i poden canviar d'un lloc a un altre.

Culturalment, el descobriment del metall i, més concretament, la seva utilització, comportà canvis importants en la vida econòmica i social dels habitants d'aquell moment. També apareixen noves formes ceràmiques, amb nous tipus de decoració.

Ara per ara, no coneixem a Andorra cap enterrament d'aquest període.

Durant el Bronze antic i mitjà, l'hàbitacle a l'aire lliure és poc corrent, i no es generalitza fins el Bronze final.

La majoria de les vegades, es continua vivint en coves, balmes i abrics rocosos.

A Andorra, la manca de terrenys càrstics i, per tant, de coves, fa que s'ocupin altres menes d'abrics. S'observa una concentració important entorn de la plana d'Andorra la Vella. Els habitants els trobem situats a les tarteres del Solà d'Enclar o en els seus límits terminals. També utilitzen les balmes.

A partir del Bronze final i l'Edat del Ferro, s'observa un canvi a l'hora d'escollir els llocs d'habitació. S'ocupen zones més altes; sovint se situen en llocs amagats o estratègics, cosa que demostraria, com passa en altres llocs, una certa inestabilitat social o almenys una major mobilitat entre els grups que vivien o traspassaven el Pirineu. Hi ha llocs, com les tarteres d'Enclar, que posseeixen aquestes

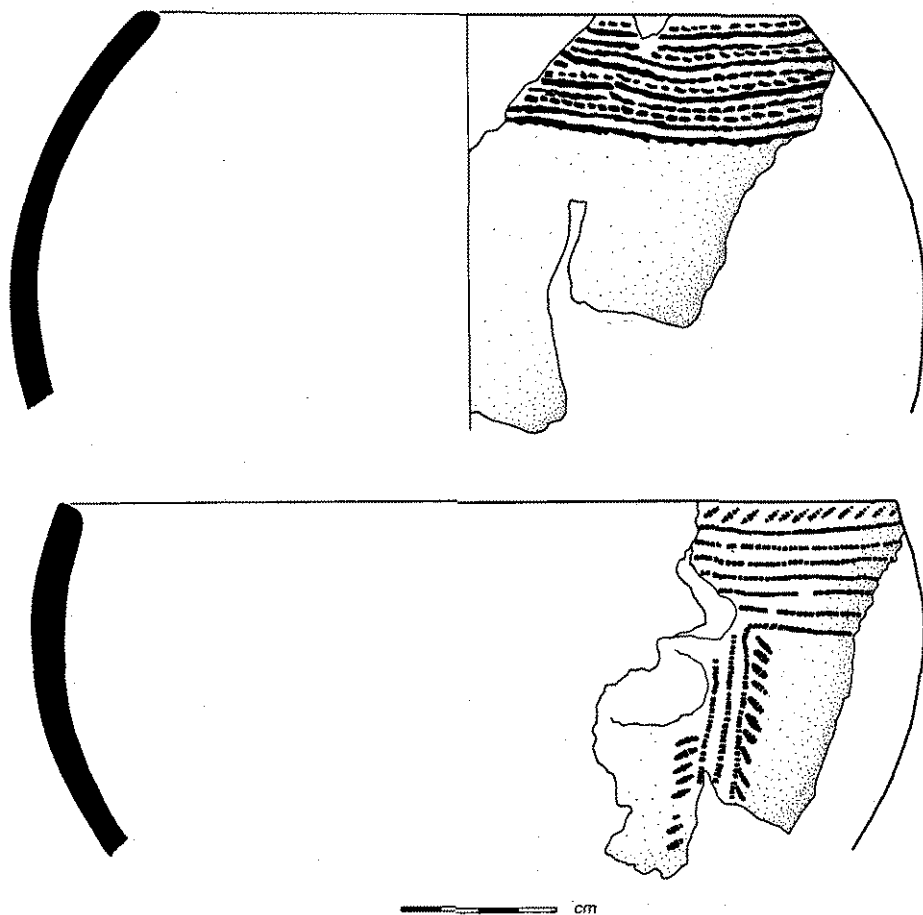

Figura 2. - Fragments de ceràmica cardial i epicardial.

condicions i que s'utilitzen des del Bronze antic.

A la fi de l'Edat del Bronze (1000-650 aC) l'arribada dels pobles indoeuropeus, que aportaran nous elements tecnològics, econòmics i socials, provoca una sèrie de canvis sobre el substrat etnocultural indígena.

Aquests elements arriben a Andorra des del Llenguadoc, Aquitània i, sobretot, des de la vall del Segre. Els habitants se situen ara en aquests llocs més aixecats. L'aportació cultural més palpable és el canvi en el ritu d'enterrament (el megalitisme, amb els enterraments col·lectius inhumats, és substituït progressivament pels enterraments d'incineració).

Amb les dades que tenim actualment, podem distingir, en general, pel que fa a l'Edat del Bronze a Andorra, dues grans fases: la primera, que engloba el Bronze antic i mitjà, i la segona, que comprèn el Bronze final i la primera Edat del Ferro.

Durant els darrers anys, la zona del Cedre ha sofert una gran transformació urbanística deguda al creixement desmesurat d'Andorra la Vella i Santa Coloma. Coneixem les estacions arqueològiques del Cedre gràcies a les obres de construcció d'edificis i obres públiques. Totes elles s'han trobat sota la tartera o en els punts on aquesta s'acaba.

En el jaciment del Cedre VII s'ha fet una cala molt petita, però tot fa pensar que en el moment d'ocupació d'aquest terreny la tartera no havia avançat tant com ara. Hi ha, però, dins del que seria la zona d'habitació, grans blocs granítics que conviuen amb el grup que habità la zona. Cal pensar, doncs, en la possibilitat que aquests grans blocs s'haguessin aprofitat com a protecció.

Els materials arqueològics del Cedre VII són relativament pobres i escassos. La ceràmica no presenta una gran varietat de formes i de decoracions. Cal destacar alguns fragments de vas campaniforme. No hi ha un mobiliari d'estrís metàl·lics, i ben pocs de lítics, i els que s'han trobat, són restes de talla o bé utensilis en desús sense rendiment i, per tant, abandonats o sense acabar; també és aquesta la visió que sembla oferir el

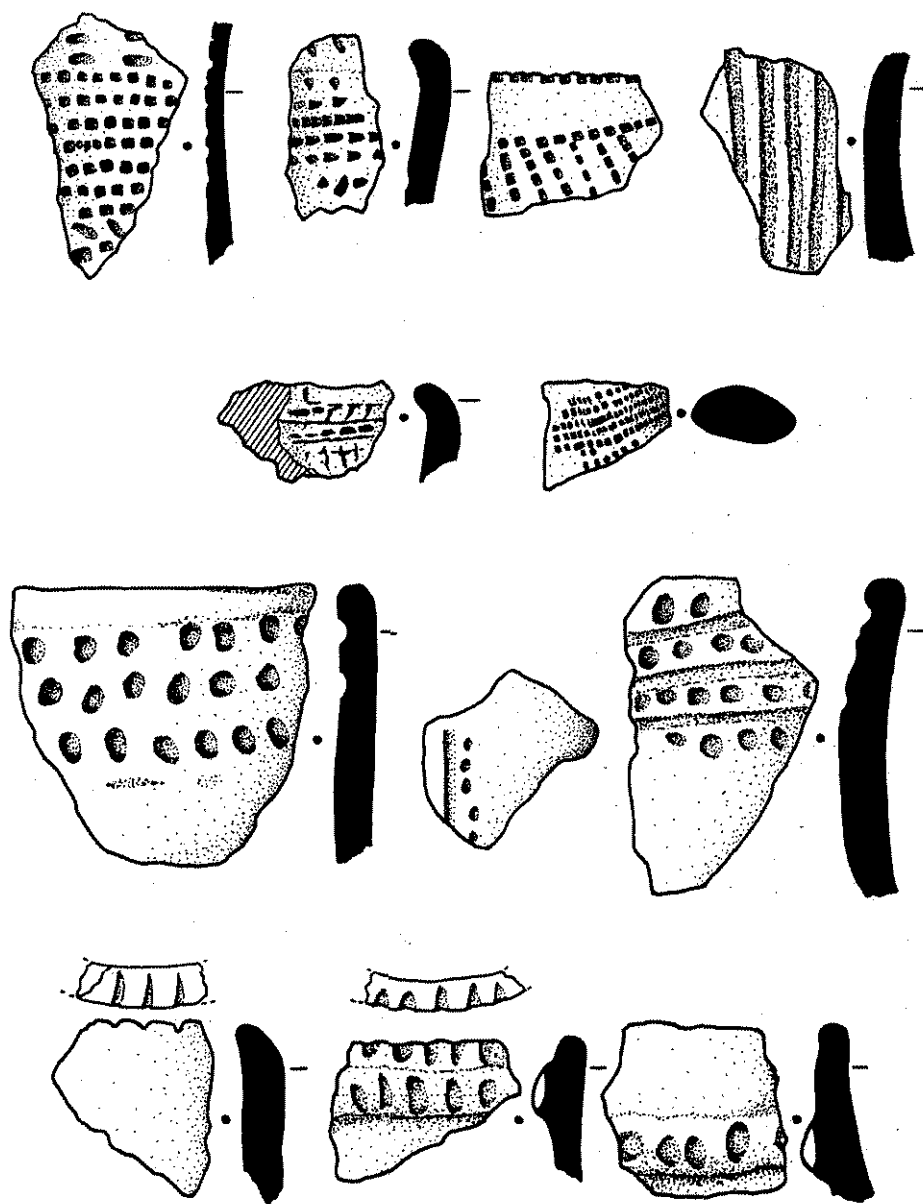

Figura 3. - La Balma de la Margineda.

jaciment en general: la d'un hàbitat abandonat, un nucli d'on s'emportaren totes aquelles peces que encara eren «útils». Les ceràmiques són molt trossejades, però no per causa de les pedres de la tartera, almenys pel que fa als nivells III i IV.

Ara per ara, és molt difícil treure una conclusió exacta sobre la seqüència cronològica que abasta aquest jaciment. El nivell III podria correspondre, si tenim en compte la

presència dels fragments de vas campaniforme i les ceràmiques de superfície engrutada, a un moment antic de l'Edat del Bronze. La resta dels materials d'aquest nivell podria incloure's en qualsevol moment de l'Edat del Bronze. El conjunt d'aquest estrat se situaria molt probablement en un moment anterior al jaciment del Cedre V, sense vas campaniforme, però amb algunes ceràmiques molt semblants.

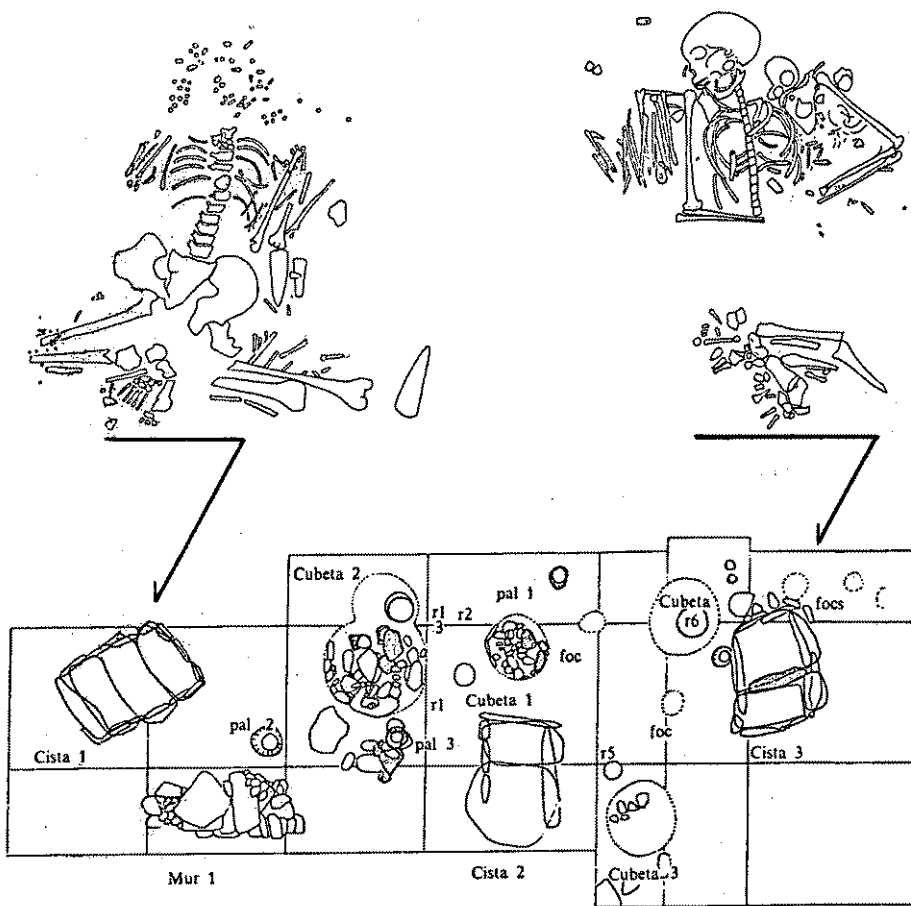

Figura 4. - Planta de l'excavació de la Feixa del Moro amb els enterraments 1 i 3.

El nivell IV té pocs materials, per situar-lo en un horitzó concret, però caldria pensar, també, en una seqüència del Calcolític/Bronze antic, ja que els materials que hi trobem, encara que no siguin exclusius d'aquest moment, poden pertànyer-hi.

El jaciment del Cedre V se situa en plena tartera, a pocs metres del Cedre IV. Els materials que es recolliren no són gaire quantiosos, però guarden una certa unitat. L'espai arqueològic recuperat fou mínim respecte a l'extensió que podia ocupar el possible poblat. Les dificultats d'aquella obra no permeteren de conèixer els límits cronològics superiors, ni els nivells inferiors (cas que n'hi hagués) perquè no s'ha pogut excavar. No es té, per tant, una idea clara de l'extensió del poblat ni del tipus d'estructures que hi podia haver.

Els materials localitzats al Cedre V i en altres jaciments andorrans, del Bronze antic i mitjà (majoritàriament ceràmica), tenen una gran semblança amb els que trobem a la vall del Segre i a les conques dels dos rius Noguera. Alguns exemplars tenen un caràcter marcadament local, sobretot en les ceràmiques domèstiques.

A més dels jaciments esmentats, tenim un conjunt de troballes aïllades. La primera que cal comentar és la Balma del Llunci (a Vila), que és un abríc situat a l'espadat que trobem sota el jaciment del Roc de l'Oral. Entre el material trobat, hi ha alguns fragments de ceràmica feta a mà, amb les superfícies llises, sense decorar, i també un molí barquiforme complet. Les troballes poden considerar-se perfectament de l'Edat del Bronze, i, tipològicament, els materials són més

pròxims als inicis de l'Edat del Bronze (antic i mitjà) que no al Bronze final.

A la zona del Pui de La Massana, a més d'alguns gravats rupestres probablement de l'Edat del Bronze, s'hi han localitzat algunes destrals de pedra polida que també podrien pertànyer a aquest període.

Entre els anys 1100 i 1000 aC, es comença a observar el que s'ha anomenat «primeres penetracions indoeuropees» a la zona sud-europea. Segurament, van entrar a la península Ibèrica des del sud de França, pel Pirineu, utilitzant els accessos més fàcils, que serien majoritàriament els de les zones més orientals i, potser, també dels de les més occidentals. Però tampoc no s'han d'excloure els passos pel Pirineu central, on s'han trobat poques restes, en gran part per raó del poc treball de recerca que s'ha fet en aquesta zona.

La causa per la qual aquests pobles es van traslladar no és del tot clara, però sembla que va ser per motius econòmics. Probablement, buscaven millors condicions de medi ambient. S'ha dit que un augment de la població a l'Europa central va provocar una baixa de recursos naturals, la qual cosa obligava a buscar noves terres. Darrerament, s'ha fomentat la idea del canvi climàtic, que va forçar els agricultors a buscar nous espais de conreu.

La transició de l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro ve representada, a Andorra, bàsicament pel jaciment del Cedre VI, encara que també trobem materials d'aquest període al Cedre II, III i VII, a més d'una sèrie de troballes aïllades, com la destrala de revores del Pui d'Andorra la Vella, les puntes de bronze de Canillo i del Mas de Ribafeta, entre d'altres.

El Cedre VI és l'estació d'aquesta zona situada a més altitud (1.034 m sobre el nivell del mar i 55 m sobre les terrasses fluvials del riu Valira). Es va descobrir quan es construïa el nou cementiri d'Andorra la Vella.

Els materials són difícils de separar, ja que no s'hi ha fet una excavació exhaustiva. El pas del Bronze antic al Bronze mitjà és difícil d'advertir a causa, precisament, de la perdura-

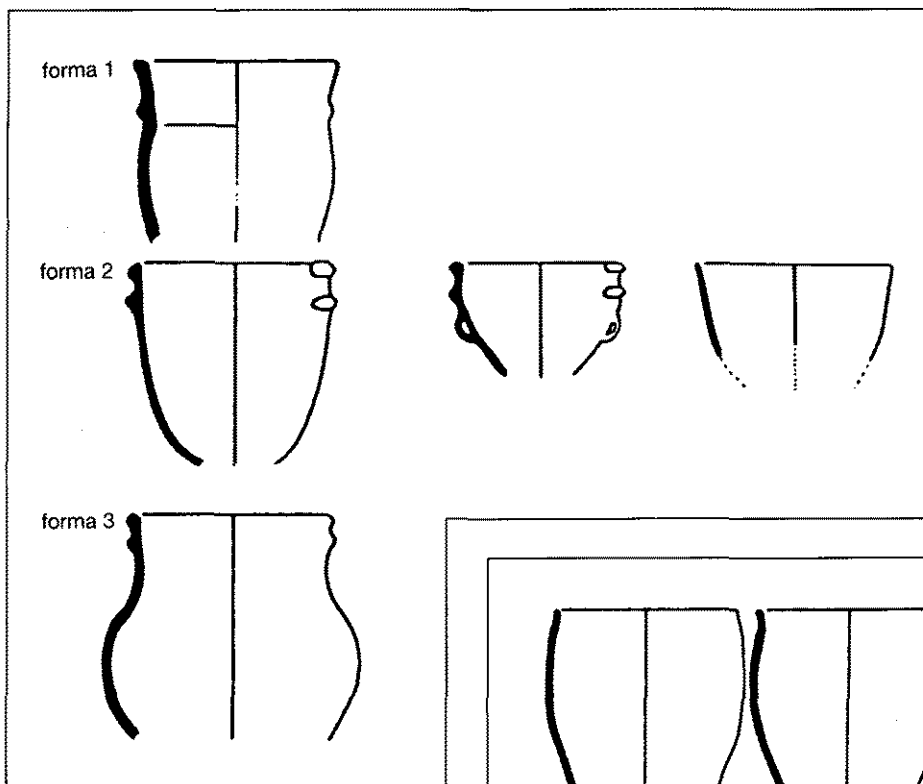

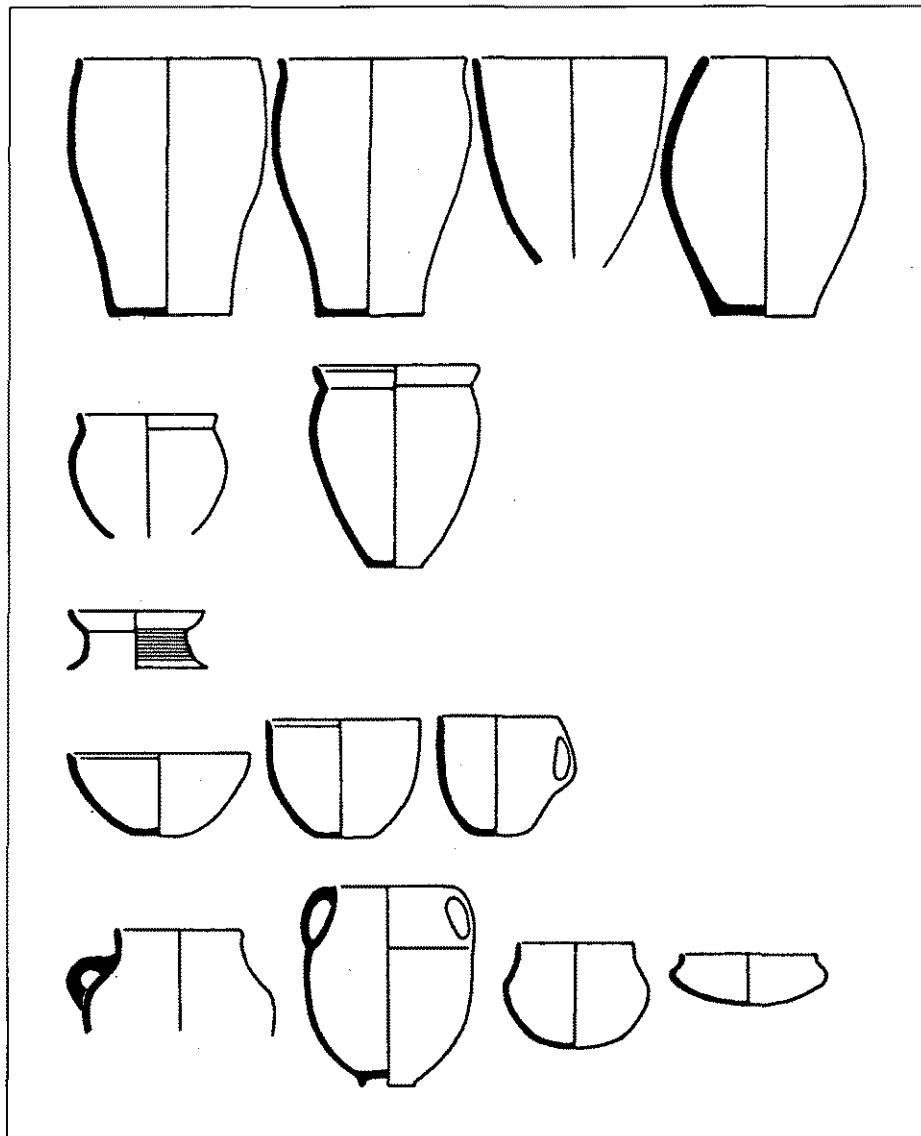
Figura 5. - Taula de formes ceràmiques del Cedre V.

ció de formes i de les decoracions de la ceràmica (que inclou la majoria del material recuperat). A més, no coneixem els materials metàl·lics i les sepultures, que haurien ajudat a desxifrar millor aquest canvi.

L'única datació de C14 que tenim és del 2570 ± 90 BP. El fet que sembli massa moderna i la possibilitat que estigui contaminada evidencien la necessitat de noves datacions.

El Cedre II és una estació situada en un terreny d'aquesta zona del Solà d'Andorra la Vella, a pocs metres de l'estació del Cedre VI, que es va localitzar quan es construïa la piscina d'un hotel, a final dels anys seixanta. En aquell moment no es va poder fer cap mena d'excavació. Entre les ceràmiques fetes a mà trobades en aquesta estació, remarcuem una nansa d'apèndix de botó cilíndric, alguns fragments amb decoració de cordons impresos i altres mostres amb incisions simples.

Figura 6. - Taula de formes del Cedre VI.

Els fragments són massa escassos per poder-los situar cronològicament, però pensem que és possible relacionar-los amb els del Cedre VI.

El Cedre III és un jaciment que va sorgir arran d'una prospecció realitzada a final dels anys seixanta per P. Canturri. A la part terminal d'una de les tarteres del Solà d'Enclar es van trobar alguns fragments de ceràmica feta a mà, molt grollera. Alguns tenien decoracions fetes amb cordons impresos. També s'hi va trobar un fragment de tapadora amb estries, típica del Bronze final.

Del Cedre VII ja n'hem parlat en referir-nos al Bronze antic. Té una se-

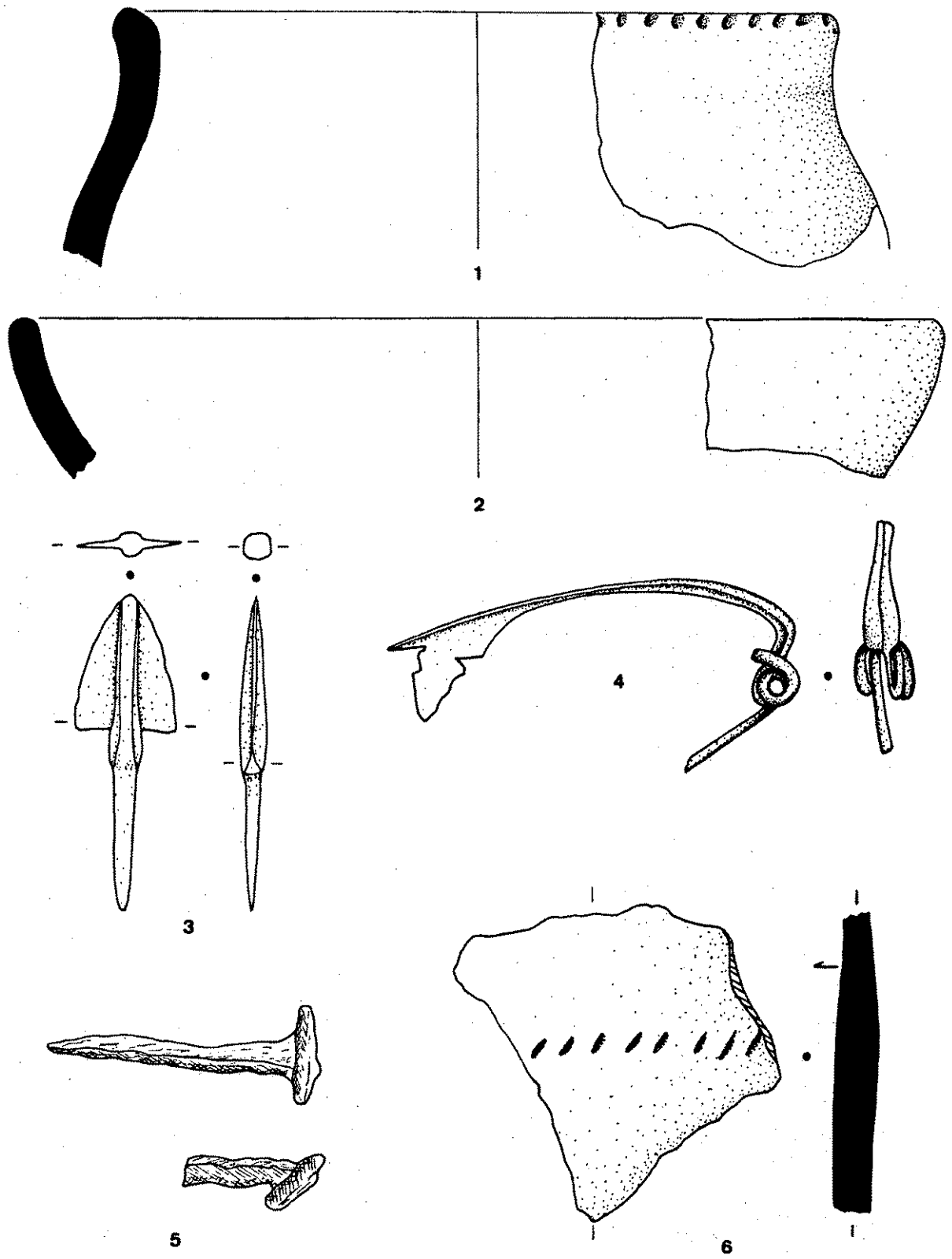
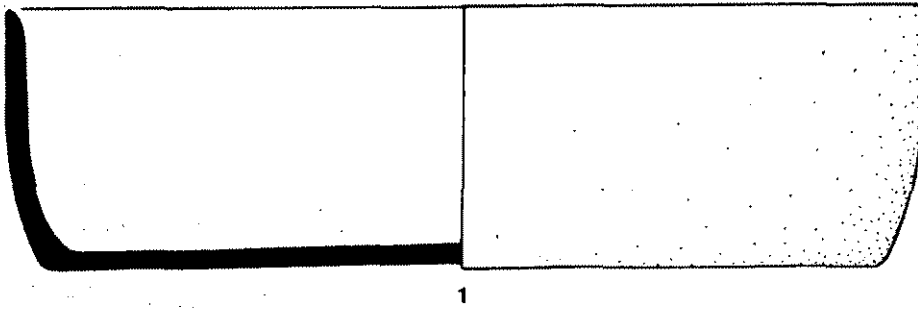
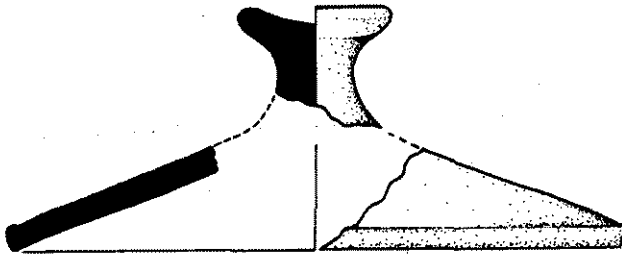

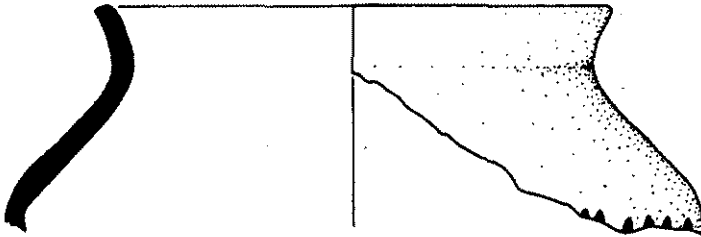
Figura 7. - Materials procedents de l'Antuix.

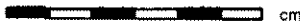
1

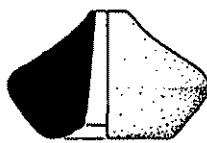
2

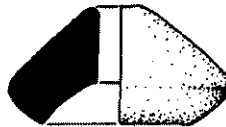
3

4

5

6

quència estratigràfica que s'inicia en el Bronze antic, però al nivell II s'ha trobat un fragment d'urna amb decoració de garlandes, típiques del Bronze final de la vall del Segre i associat a fragments amb decoració de cordons impresos.

El món iberoromà i tardo-romà

A diferència dels períodes prehistòrics –Neolític i Edat del Bronze–, que en conjunt estan ben representats a Andorra, de les èpoques immediatament posteriors, és a dir, la segona Edat del Ferro i l'època romana, no tenim mostres tan il·lustratives.

El món ibèric respon, en la seva formació, a la barreja d'elements culturals indígenes poc evolucionats des del Bronze final amb nous estímuls econòmico-culturals que arriben per via marítima (fenicis i grecs) a la Mediterrània occidental. Mentre a la major part del SE de França i Catalunya hi entren les influències colonials, fins i tot en zones interiors com el Solsonès i el Bages, el Pirineu roman gairebé al marge d'aquests primers contactes.

El fenomen de la iberització, que sovint caracteritzem per la introducció del torn ceràmic i per la difusió de la metal·lúrgia del ferro, transformarà ràpidament la majoria de grups indígenes. Aquestes influències, però, es deixen sentir al Pirineu de forma molt suau.

Per a l'estudi dels períodes pre-romà i romà a les valls andorranes, disposem d'alguns jaciments, fins ara parcialment explotats, i de tres descobriments aïllats de qualsevol context arqueològic precís.

El Roc de l'Oral, a Vila, és fins ara el més important del període iberoromà (segles II i I aC). Està situat sobre un esperó rocós que domina el riu Valira i controla el pas cap a la vall d'Encamp. Aquesta posició «estratègica» no ens ha de sorprendre: correspon al tipus d'hàbitat de la mateixa època, conegut a la península Ibèrica i a la Gàl·lia.

Assenyalem que d'aquest període

Figura 8. – Materials procedents de l'Antuix.

tenim un curiós peuet de bronze, ex-voto o amulet, similar a dues altres peces trobades a Empúries i datades el segle II aC, i un braçalet amb decoració incisa. També cal destacar, dins la massa de ceràmica indígena feta a mà, fragments de vasos tornejats d'importació, del tipus campaniana B itàlica, ceràmica de pasta clara ibèrica, una vora de *kalathos* amb decoració pintada i, sobretot, un gran nombre de fragments de ceràmica grisa emporitana.

Podem deduir, a partir d'alguns fragments de *sigillata* aretina, que l'assentament va ser abandonat durant la segona meitat del segle I aC.

L'Antuix, a Engordany, és el segon jaciment on s'ha trobat materials de la mateixa època. És a la part més alta del poble, sobre un promontori rocós que domina el riu. Constitueix, doncs, un bon punt de vigilància sobre la vall.

Va ser descobert el 1985 durant unes excavacions d'urgència en una necròpoli de l'Edat Mitjana. Es tracta d'un poblat a l'aire lliure del qual s'han excavat algunes estructures. El jaciment correspon, sens dubte, a una ocupació humana permanent, la durada de la qual no s'ha pogut establir clarament, a causa de la manca de fòssils directors. El material recollit ens situa en algun moment entre els segles II i I aC. la presència d'algun fragment de *kalathos* ibèric i de ceràmica grisa emporitana i l'absència de *sigillata* itàlica, ens fan pensar que la utilització del promontori com a habitacle va ser d'abans de mitjan segle I aC.

A més de les ceràmiques de torn, hi ha un important lot de ceràmiques de mà indígena, material lític de tipus destrals de pedra polida, fusaioles per a la manufactura de teixits, una punta de sageta de bronze i una fíbula de doble ressort també de bronze.

A la zona del Cedre, a l'estació núm. IV i sota una gran massa d'acumulacions al·luvials, aparegüeren les restes d'un forn domèstic i alguns fragments de ceràmica.

L'estructura del forn era feta amb pasta d'argila molt tosca. El desgrei-xant era molt gros; podia tenir fins i tot més d'un centímetre d'amplada. El gruix de la pasta variava entre 1,5 i 5,4 cm. La base tenia forma circular,

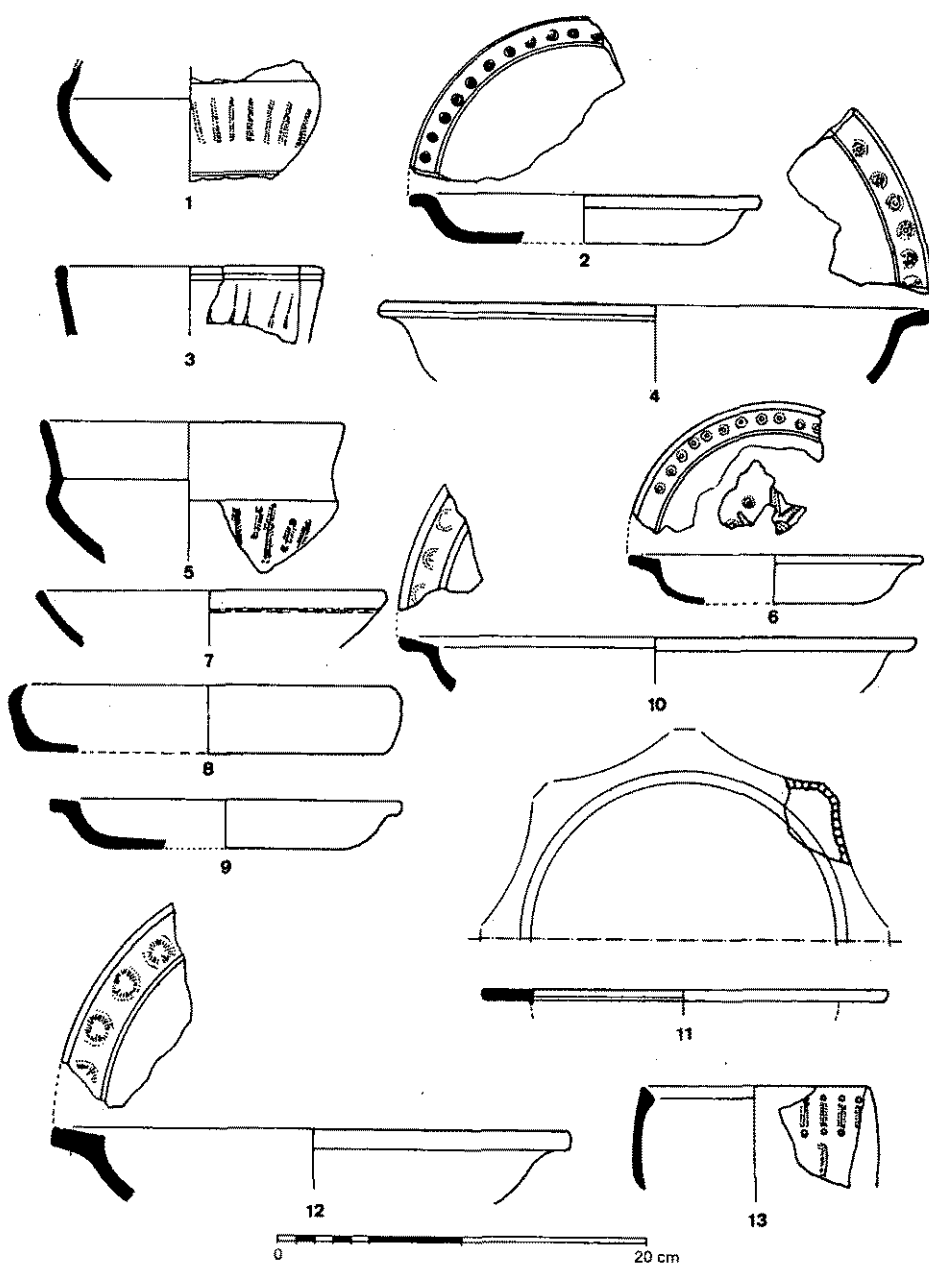

Figura 9. - Ceràmiques estampillades paleocristianes.

amb un diàmetre aproximat d'un metre. L'alçada era de 88 cm.

El context en què es trobà no és gaire clar. Les restes materials que l'acompanyaven eren quasi inexistentes. Només es recuperaren alguns fragments de ceràmica fets a torn i amb un tipus de pasta que no permet situar-los cronològicament.

Continuant amb els elements atri-

buïbles a aquesta època, s'ha de fer notar l'antiga troballa a Sant Julià de Lòria, fora de tot context arqueològic precís, d'un tresoret monetari que avui s'ha perdut. Es componia de 17 monedes de bronze i de plata identificades, poc després del descobriment, pel Dr. Joan Maluquer de Motes. El numerari amb llegenda ibèrica Bolskan (encunyat a Osca la primera mei-

tat del segle I aC) és el més freqüent (8 asos). Dues seques de la vall de l'Ebre estan representades per un as de Beligio (Belchite) i un semis de Celsa (Velilla d'Ebre). La peça més recent d'aquest conjunt monetari és un denari de plata d'August encunyat a Tàrraco entre final del segle I aC i principi de l'I dC.

El període tardo-romà és ben representat en el jaciment de Sant Vicenç d'Enclar. Situat sobre un esperó rocós molt escarpat, domina l'entrada a la plana central d'Andorra i permet als seus ocupants de vigilar amb eficàcia el pas cap a la població.

L'ocupació humana podria haver-hi començat la segona meitat del segle III, com es desprèn de la descoberta d'una moneda de l'emperador Gal·liè (260-268), atribuïda als segles IV i V. També n'hi ha una de Magne (383-388) i una altra d'Honorí (395-423), una sèrie de fragments de ceràmica, derivada de les *sigillata* paleocristianes (plats i bols, sobretot), la majoria dels quals amb una decoració estampada. Aquestes peces, majoritàriament de coccio reductora (pasta grisa), s'han de relacionar, pel joc de punxons, amb les produccions del Llenguadoc i, probablement, algunes, amb els tallers de Marsella.

Actualment, se sol dir que l'arribada a la península Ibèrica dels fenicis primerament i dels grecs després no va tenir cap incidència a les comarques pirinenques. De la mateixa manera, l'emergència i l'expansió de la civilització ibèrica, fruit dels contactes intensos entre les poblacions indígenes i els primers colonitzadors mediterranis, sembla que no va tenir cap conseqüència important sobre els costums i la cultura material dels habitants del Pirineu. Segons Ch. Rico, les regions muntanyoses, aïllades durant aquest període, continuaran isolades, encara que no tant, durant els primers temps de l'ocupació romana de la península Ibèrica. El cert és que, al principi, el conqueridor romà no es preocuparà del Pirineu ni de la seva eventual explotació econòmica, la qual no es farà efectiva fins dos segles i mig més tard.

Per als romans, el Pirineu és el límit natural de les seves conquestes i

la frontera amb els gals del nord. Les poblacions pirinenques i els novvinguts es toleren mútuament. Aquestes poblacions, segons Ch. Rico, continuen portant el mateix estil de vida que abans, basat en l'agricultura de subsistència i la ramaderia. Utilitzen els mateixos tipus de recipients de ceràmica, fets a mà, que tenen una llarga tradició protohistòrica, i desconeixen el torn de terrissaire. Les importants quantitats de ceràmica modelada trobades a tots els jaciments pirinencs d'època iberoromana en són la prova.

L'Alt Imperi romà constitueix un malaurat hiat dins la història de les valls andorranes. Ara com ara no es coneix cap jaciment que es pugui atribuir a aquesta època. Evidentment, les valls no van quedar despoblades sobtadament cap al canvi d'era: el sol fragment de ceràmica trobat a la plana d'Andorra ens recorda el contrari: l'existència d'un establiment d'època romana, avui desaparegut sota les construccions modernes.

Amb els coneixements que tenim, és difícil parlar de la romanització a Andorra. Com a les valls veïnes: la Cerdanya, la vall de l'Arieja, el Berguedà..., a Andorra la romanització és certament tardana.

Els intercanvis testimoniats des del segle II i I aC evidencien uns contactes que s'intensificaran amb el temps. El fragment de *sigillata* sud-gal·lica del Cedre no ha aparegut tot sol i la important sèrie de ceràmica estampillada de Sant Vicenç d'Enclar testimonia la continuïtat d'intercanvis entre els pobladors de les valls.

A partir d'aquí, només ens resta conèixer les poblacions pirinenques d'aquella època, l'evolució de l'estil de vida en contacte amb la romanització i la seva economia.